

ETO: 711.12(497.113Csantavér)

725.945(497.113Csantavér)

Urbán Viola

: Újvidéki Egyetem, Építőmérnöki Kar, Szabadka

: urbanviola85@gmail.com

A CSANTAVÉRI SZŐLŐK HAMVAIN EMELKEDŐ HÁZ

House on the Ashes of Csantavér Vineyards

Csantavér falusias jellegű, lakosai számát tekintve közepes településnek számítana, ha Magyarország területéhez tartozna. Azonban a szerbiai Vajdaságban méltatlanul kevés figyelmet fordítanak rá. Több híres szülőtte között van Törley József is, a pezsgőgyáros. Emlékét semmi sem őrzi a faluban. Ez mind megváltozhatna, ha a család vélt lakóházát, ami műemlékként is értékes volna, felújítanák.

Kulcsszavak: Csantavér, Törley, településfejlesztés, műemlék, felújítás

„Igyunk tisztelt barátim

Finom Törley! Talizmánt!”

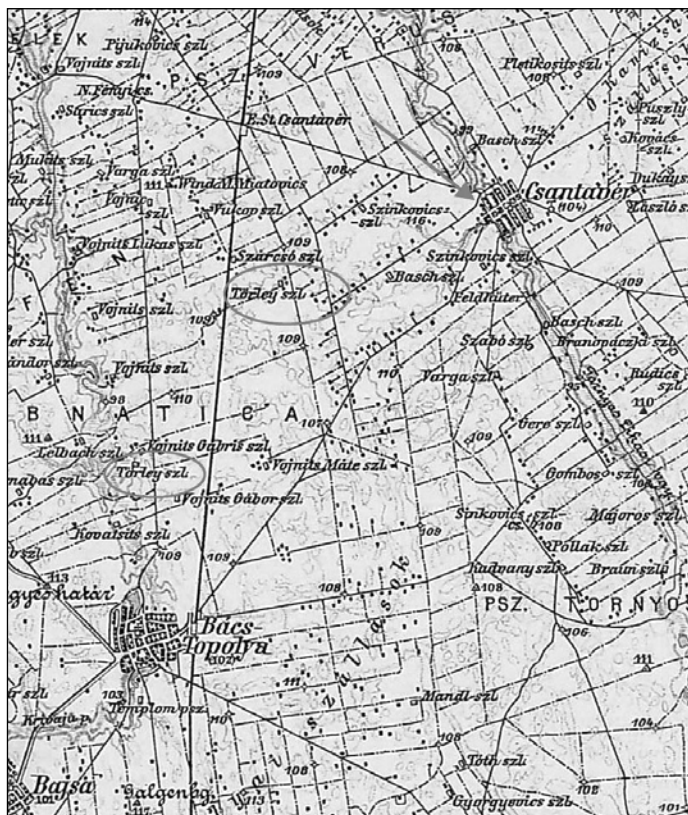
(Juhász Gyula: Endrődi Sándor – Anakreoni dal, 1907)

¹ Schmierl Valentin (1823–1900) atyja példáját követve katonának áll, részt vesz az 1848–49-es forradalomban, és izzó magyarságának tanújeleként nevét Törlei Bálintra magyarosítja.

BEVEZETŐ

A Törley család több mint 1000 kataszteri holdon gazdálkodott, és magáénak mondhatta a híres zobnaticai ménest. A család vagyoni állapotát jól tükrözi a több mint húsz értékes ingatlan a zobnaticai pusztától Budapestig.

A XIX. század végi harmadik katonai felmérés térképén jól láthatók a Törley-szállások Csantavér környékén.

A jómódú csantavéri Törlei Bálint földbirtokos és az ugyancsak földbirtokos bajsai Vojnich Mária vállalkozó szellemű legkisebb fia² különösebb anyagi gondok nélkül vágott neki a nagyvilágnak.

² Törlei Bálintnak és feleségének, Vojnich Máriának három fia és egy lánya született: az építészmérnök Antal (1853–1899), a közigazdász Gyula (1855–1935), a pszegőgyáros József (1858–1907) és Ilona (1858–1890). A fiúk szakítanak a családi tradícióval, és polgári pályát választanak.

A csantavéri Törley József alig tizenhat évesen úgy döntött, hogy a grazi kereskedelmi akadémia elvégzése után Franciaországba utazik, s kitanulja a pezsgőgyártás csínját-bínját, mert szerinte a magyar borok legalább olyan jók, mint a franciák, így a belőlük készített pezsgő is csak jó lehet. A gyártáshoz Budafokon, az akkori Promontor területén kezdett hozzá. Törley József gyárát és a pezsgőgyártás technológiáját folyamatosan fejlesztette. Újításai közül az egyik legjelentősebb, hogy Magyarországon ő vezette be elsőként a fagyasztással történő seprőtelenítést. Üzleti érdemeiért és hozzájárulásáért Magyarország gazdasági felvirágzásához, 1896. április 1-jén megkapta az uralkodótól, I. Ferenc József királytól a magyar nemesi címet és a Csantavéri előnevet.

Miután a Törley család büszkén viselte és viseli mind a mai napig a Csantavéri előnevet, méltatlannak tartom, hogy a kistelepülésen egyetlen emléktábla sem őrzi a pezsgőgyáros nevét. Ezért kezdtem kutatni és álmodozni arról, hogy ha megtalálnám a család csantavéri lakóházát, akkor az a falu turizmusán is lendíthetne, és a házban elhelyezett kiállítás vagy emlékszoba méltó emlékezési forma lehetne.

CSANTAVÉRRŐL

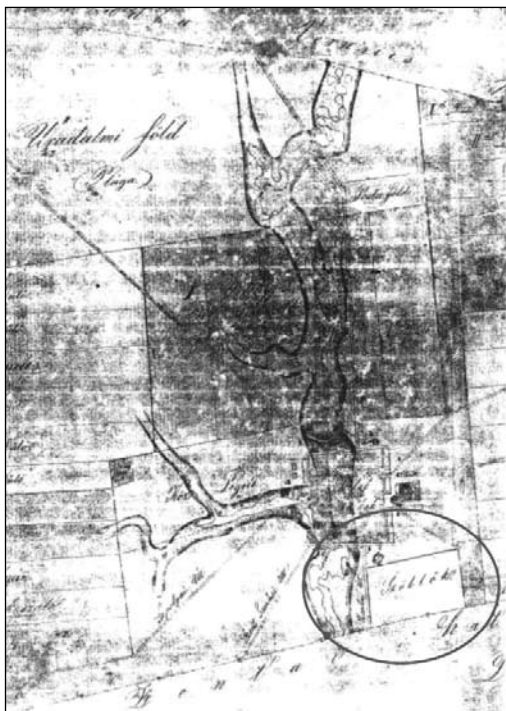
Csantavér település a Vajdaság északi részén, az észak-bácskai körzetben, Szabadkától délkeleti irányban fekszik.

A falu első említése Mátyás király nevéhez fűződik, aki 1462. február 16-án, az akkor Csongrád megyei Chontafeyer falut édesanyjának, Szilágyi Erzsébetnek adományozta. Csantavér címere, az öregpajzsban lebegő, pecsétgyűrűt tartó holló is tanúsítja, hogy itt Hunyadi-birtok volt.

A zentai csata után Csantavért már csak puszta néven említik. Amikor Bácska területeivel együtt osztrák fennhatóság alá került, a csantavéri pusztát 1702-ben Szabadkához csatolták. Szabadka város 1779-ben elnyerte a szabad királyi városi rangot, és az adománylevél ötödik pontja többek között arra kötelezi,

hogyan telepítsék be a csantavéri pusztát. A XVII. század utolsó két évtizedében népesült be magyarokkal és szlovákokkal, a Felvidék túlnépesedett falvaiból. 1910-ben 7543-an laktak a faluban. A fő gazdasági ág a mezőgazdaság volt.

Növénytermesztéssel és állattartással egyaránt foglalkoztak. A ma Szőlősornak elnevezett utcák őrzik az egykori szőlőültetvények helyét a falu belterületén.

AZ ÁLLÍTÓLAGOS TÖRLEY-HÁZ

Elsősorban a szóbeszédre alapozhattam, így jutottam ahhoz az információhoz, hogy a falu főutcáján áll egy romos ház, ez volt állítólag a Törley-ház. Az valószínűnek tűnt, hogy nem ők építették, noha Ray Rezső Vilmos személyében híres és egyedülálló családi építészük volt.

A levéltári adatok szerint a szóban forgó parcellán 1912-ben még ház sem állt. Akkor a 943-as számú parcella „szőlő a beltelken, és ifj. Basch Soma tulajdona”. Ezek után a forrásokból az derül ki, hogy az ingatlan Földi tulajdona 1943-ban, s ebben az időben már a Törley család biztosan nem vásárolt házat Csantavéren.

252. szám.		B) Tulajdonlap.	
Sor- szám			egyzet
1	Érh. 1912-iki April 22. 2525 n. Lov. 2160 n. Az 1912-iki April 29. kelt eredeti akas vevési szerződés alapján a csantavéri 814 utatól 1/2 ff. Barch József tulajdonát léve 942 és 944 k. ingatlan, st. st. 1-2 sor no. a törzestől, az akas vevés a tör- zslapny ny. utólagosan. Barch József javára 24000 k. utólagos vevésben bebehaltatott.		átvétel
2	Érh. 1913. február 20. kelt 1450. ff. Érh. 1913. február 20. kelt 1450. ff. az elő- menekesi szerződés alapján az A. 942 és 944 ingatlan s ny. st. 2397. ff. beletelken Földes István javára utólagosan beletelken tulajdonát utólagosan.		
3	Érh. 1915-iki April 2. 2525 n. Az 1915-iki April 2. kelt szerződés alapján a tulajdonny az A. ingatlan utólagosan Földes István javára 24000 k. utólagosan bebehaltatott.		átvétel
4	Érh. 1918-iki Május 24. 1520 n. Az 1918-iki Május 19. kelt akas vevési szerződés alapján a tulajdonny az A. 2-3 sor ingatlan utólagosan. Hajdu Vilmos javára utólagosan Aranyos György javára bebehaltatott.		átvétel
5	Érh. 1918. október hó 11-én 3168. sz. a. Földes István (akas fia) javára az A. 2. sor 942. és 944. k. házas beletelken aranyos György javára utólagosan Földes István.		szükség szükség

A korábbi tulajdoni viszonyokról nem sikerült adatot találnom, de a faluban többen azt állítják, hogy az épület Törley-ház is volt. Talán azért, mert szőlő volt a helyén, s ha az épület nem is lehetett a család tulajdona, a szőlő valószínűleg igen, hiszen 1900-ban még óriási birtokokkal és rengeteg földterülettel rendelkeztek a környéken.

Tehát a 943-as parcellaszám alatt a 72 öl területű „szőlő a beltelken” feltételezni engedi, hogy a gyermekként fűrtök között játszó Törley József egykor ezen a vidéken, talán éppen annak a háznak a helyén kapott kedvet a gyümölcs továbbgondolására. Sajnos, az évtizedek folyamán a szőlőtermesztés teljesen kiveszett Csantavérről, de a 943-as parcellán egykoron zöldellő szőlőtőkék helyén ma egy csodálatos épület áll.

ÉPÍTKEZÉS AKKOR ÉS NAPJAINKBAN

Az 1920-as években, a csantavéri községi hivatal adatai szerint, a gazdasági válság idején a faluban 11 300-an éltek 2700 házban, melyeknek 80 százaléka vert falú volt, néhány gazdagabb zsidó házban volt fürdőszoba és padló.

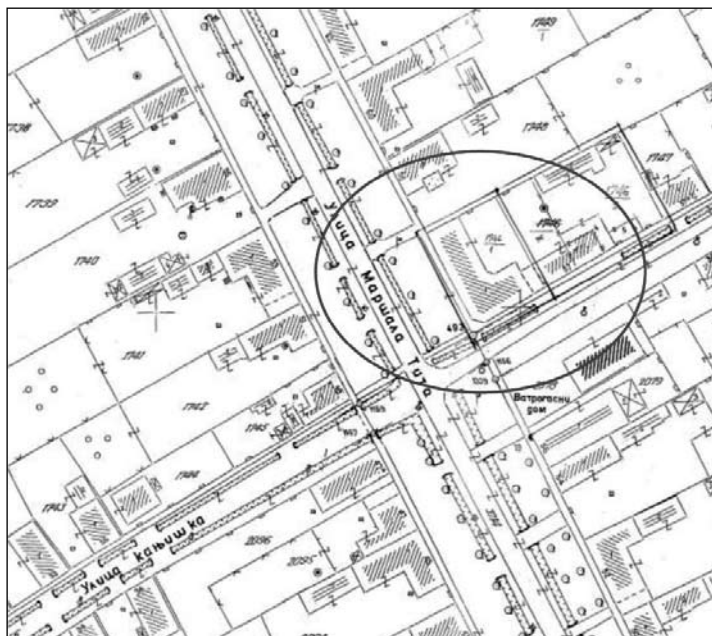
Az emberiség a történeti időkben helyben előforduló természetes anyagokat használt a házak építéséhez. A kő, a fa, a vályog és a szalma kezdetleges munkálás után került beépítésre. Az épületek és épületszerkezetek rendszeres és gyakori karbantartási munkákat igényeltek, mely munkák elmaradása esetén az épületek nyom nélkül visszasimultak abba a természeti környezetbe, ahonnan kitermelték alapanyagukat.

A vert fal hagyományos építési technika.³ A földnedves vályogot rétegenként (20–40 cm) lapátolják a zsaluzatba, és erősen beledöngölik. Szükséges kellék a zsaluzat, amely ezt a technológiát kissé költségesebbé teszi (MOLNÁR 2004). A vályog nem más, mint agyagos földbe kevert szerves anyag, s általában növényi eredetű: nád, szalma, törek, pelyva, de lehet lótrágya is. Sok téves képzet kapcsolódik a vályoghoz, de ha az anyagot speciális tulajdonságainak megfelelően használják, valamint kellő odafigyeléssel építik és tartják karban az épületet, rendkívül tartós marad. Ha helyben, vagy a közelben előállítható, olcsó is. Ezáltal többszörösen is környezetbarát: sem az előállítással, sem a szállítással nem terheljük a környezetet, mint ahogy elbontás után is visszaforgatható a természetbe. Hátránya, hogy nem bírja a vizet és a nedvességet, ez azonban a megfelelő technológia alkalmazásával, kellő körültekintéssel, kiküszöbölhető. Köztudottan jó hőszigetelő, de sokan úgy tartják, hogy a mai kor elvárásai szerint már nem számít annak. Ez nagyobb falvastagsággal, vagy újabb technológia alkalmazásával megoldható.

A XIX. század elejétől az ipari gyártás során előállított új anyagokat is felhasználtak a házak építéséhez. A fémek, az üveg és a téglátömeges alkalmazása ezekről az évektől datálható. Ezen anyagok már nem tekinthetők „természetszeknek”, mivel a természeti előfordulásukhoz képest jelentős átalakításokkal vált belőlük építési anyag, illetve a természetbe is csak nagyon hosszú idő után tudnak visszaalakulni eredeti nyersanyagformájukba.

³ Hagományos vályogépítési technika még a „rakott fal” és a „vályogtégla falépítés”.

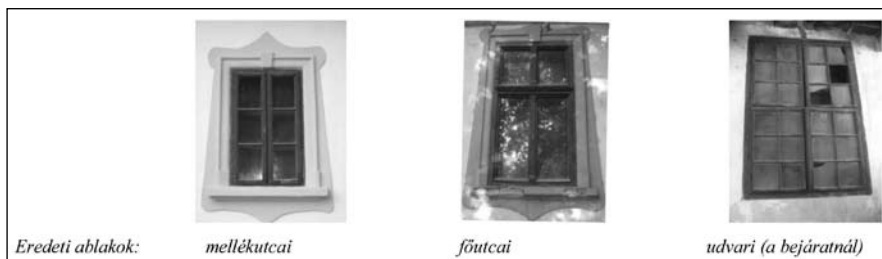
KANIZSAI UTCA 57., CSANTAVÉR
(EGYKORI 943-AS PARCELLA)

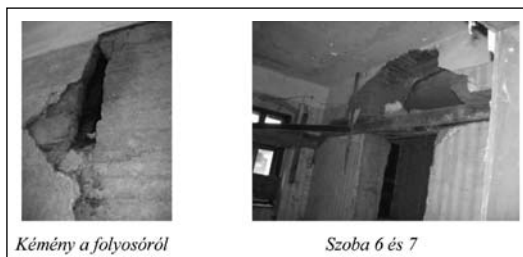
A Községi Műemlékvédő Intézet adatai szerint, a településrendezési tervben bejelölt épület tipikus példája a falusi építészetnek, és meg kell őrizni az utókor számára. A sarkon álló épület stílusát és alaprajzát tekintve polgári családi ház lehetett, minimális díszítéssel, az 1920-as évekből. A falu központjától és a templomtól 5 perc gyaloglásra található, a főutcán, mellékutcai bejáratral.

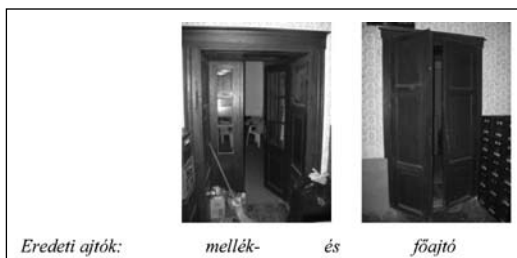
A külső homlokzatok ablakai különböznek az utcáfronton és a belső udvari részen, de méretbeli különbségek vannak a fő- és a mellékutcai ablakok között, díszítésük azonban azonos.

A terepi felmérés során az épület sajnálatosan romos állapotából megállapítottuk, hogy vert falat és vályogtégglát együttesen alkalmaztak az építkezés során. A belső válaszfalak döngölt vályogból, míg a külső és tartófalak téglából épültek. A mennyezet stukatúr⁴ plafon, a tetőtér és a tetőszerkezet jó állapotúnak tűnik, azonban padlásfeljárat sehol sem található. Ennek egykori helyét alaposabb helyszíni vizsgálatok során lehetne felderíteni.

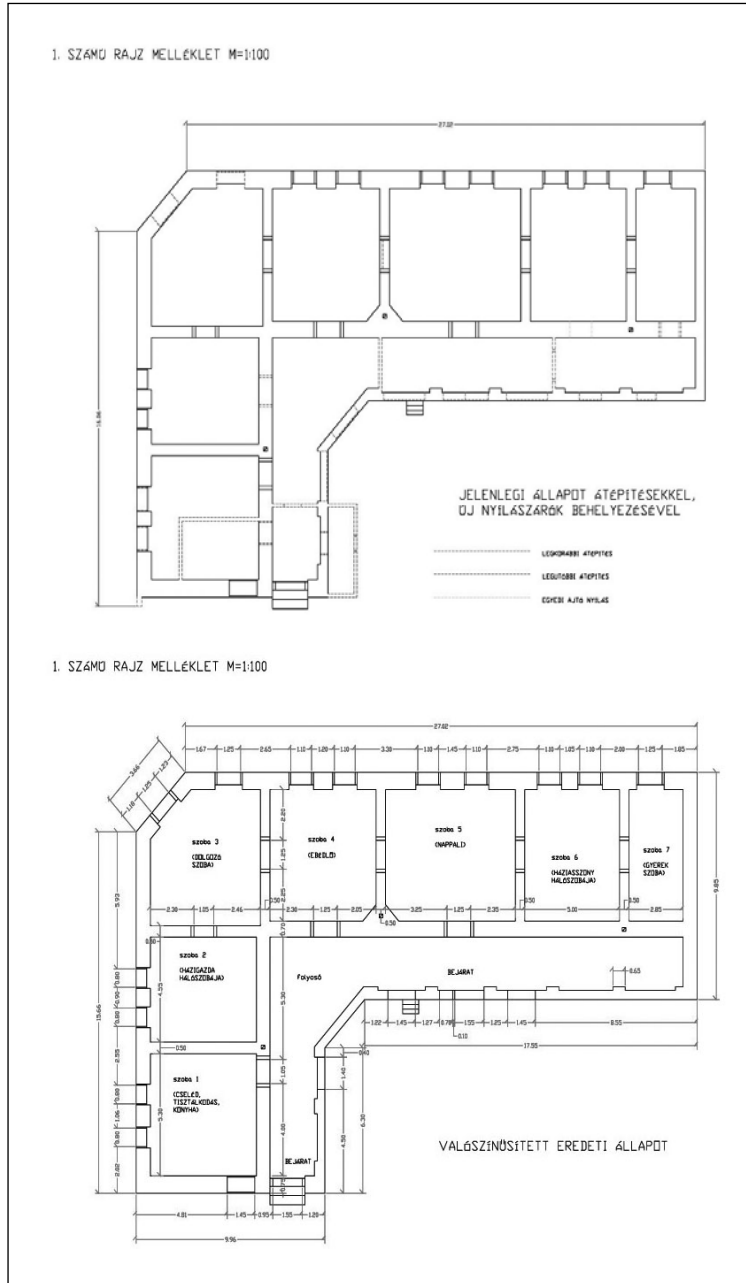

Az ajtók mindenhol kétszárnyasak, tömör, illetve üveg kitöltéssel. A belső ajtók különböző szélessége és magassága alapján valószínűsíthető, hogy a kisebbek (1,35/2,15 méter) cselédszobára vagy hasonlóan kevésbé fontos szobára nyíltak, míg a nagyobbak (1,55/2,45 méter) fő közlekedési útvonalra nyíltak a házban.

⁴ A vízszintes szerkezetekre (födémek alsó felületének vakolása) javasolt egy vagy két réteg stukatúr nád beépítése.

A nyílászárók stílusából és szélességéből, valamint a falvastagságokból tudunk következtetni az épület eredeti beosztására.

A „szoba 1”-ben portásszoba, esetleg cselédszoba lehetett, hogy az érkező vendéget vagy a házigazdát azonnal bebocsáthassák a kapun a háziak. Ezt engedni sejtetni a ház bejárati ajtaja melletti hatalmas ablak és a kémény a szoba falában. Mindezekből következőn konyhaként is szolgálhatott a helyiség. Esetleg lehetett tisztálkodóhelyiség is a bejárati ajtó közelségéből következően, mert akkor a munkából betérve rögtön lehetett kezét vagy lábát mosni a vacsora előtt.

A „szoba 4” és „szoba 5” voltak a nappali és az ebédlő helyiségei, amelyekből a további szobák nyílnak.

A „szoba 3” (ami az épület leszabott sarka) volt a háziúr dolgozószobája, amelyből kis ajtón keresztül vezetett az út a „szoba 2”-be, ami az uraság hálószobája lehetett, hiszen akkoriban nem volt ritkaság a házaspárok külön hálószobája.

A „szoba 6”-ba a nagy és reprezentatív ajtón keresztül a nappaliból a háziaszony hálószobájába jutunk, ahonnan a gyerekszoba nyílhatott („szoba 7”).

TARTSUK FENN!

„A fenntartható fejlődés a fejlődés olyan formája, amely a jelen igényeinek kielégítése mellett nem fosztja meg a jövő generációit saját szükségleteik kielégítésének lehetőségétől” (ENSZ – Közös jövőnk jelentés, 1987).

A fenntartható építés definíciója: „Egészséges épített környezet létesítése és felelős fenntartása az erőforrások hatékony kihasználásával, ökológiai elvek alapján” (C. Kibert; CIB 1994 Tampa).

A fenntartható építés általános alapelvei:

– Területrendezési szinten: a települési struktúrát, a közlekedési vonalakat és a mezőgazdasági, ipari tevékenységeket úgy kell kialakítani, hogy teret hagyjunk a társadalom alapját képező mezőgazdaságnak, illetve a természeti környezetnek. Az európai és a magyar táj része az azt fenntartó ember.

– Városrendezési szinten: a település ökológiai lábnyomának csökkentése, azaz biológiailag aktív felületek növelése, közlekedési igény minimalizálása, energiahasználat csökkentése, vízhasználat csökkentése, hulladékképződés minimalizálása.

– Épület szinten: a házban „lineáris folyamatok” helyett „körfolyamatok”, azaz nem megújuló energiaforrások használata helyett megújuló erőforrás-használat, melyet tájolóással, térszervezéssel, szerkezettervezéssel támogatott energiatakarékosság támogat: esővizek használata, vízhasználat csökkentése, szennyvizek helyben, vagy helyközelben történő tisztítása, építési anyagok átgondolt használata, mely csökkenti a káros emissziót, és gondot fordít az újrahasznosíthatóság kérdésére is, használat során keletkező hulladékok szelektív kezelésének támogatása.

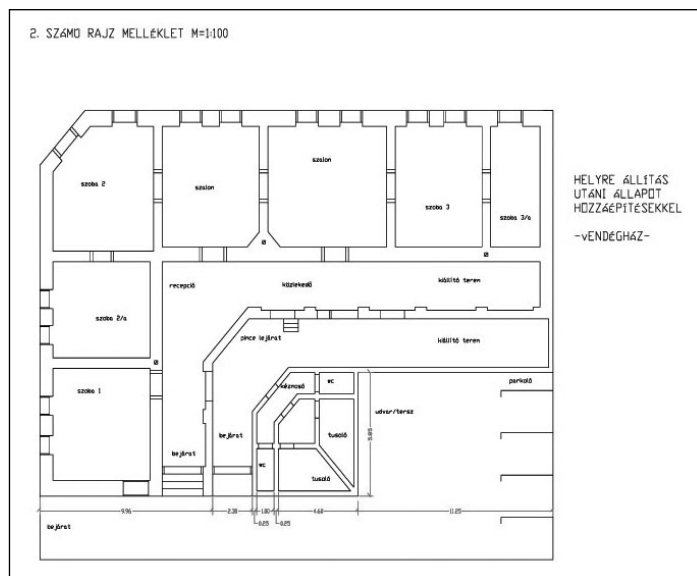
– Építőanyagok szintjén: megújítható vagy ásványi nyersanyagot tartalmaz-
zanak, minél nagyobb százalékban, toxikus anyagot ne tartalmazzanak, toxikus
anyagot gyártás során ne használjanak, használat után ne keletkezzen veszélyes
hulladék, mindenféle hulladék mennyisége minimális legyen. Járuljon hozzá az
ember testi-lelki egészségéhez.

A JÖVŐ PEZSGÉSE

A Méthode Charnat technológiával előállított Törley Talisman Demi Sec,
amiről versében Juhász Gyula is ír, több mint száz évével a Törley márka egyik
legpatinásabb tagja. A csantavéri majdnem Törley-ház a maga majd száz évé-
vel szolgálhat talizmánként a település számára. Hiszen ha egyelőre ismeretlen
pénzforrásokból felújításra kerülne, és új funkciót kapna, talán visszahozhatná a
faluba a már oly régóta erejét veszített pezsgést. Annyi ott a látnivaló, de senki
nem dicsekszik vele.

Van ott Csík-ér, amelynek a partján a szerelmes fiatalok sétálhatnak. Van
ott gyönyörű templom, sírkert, ahol mindenki elmélázhat a saját gondolatai-
ban. Vannak ott kézművesek, akik gyöngyöt fűznek, szappant készítenek,
göloncsérkednek. Vannak gasztronómiai érdekességek, mint a disznóvágás, a
kecskesajt, a házi csirke, a biozöldség és gyümölcsfélék. Vannak zenészek, akik
lankadatlanul szórakoztatnák a turistákat, ha lennének. Azonban ha lennének
sem tudnának sehol sem megszállni. Eltölthetnének egy éjszakát vagy többet is
a csantavéri Törley-szőlők helyén, nyugalomban, kényelemben és teljesen kör-
nyezetbarát épületben. Megtekinthetnék a kiállítást is, ahol elregélnénk, honnan
indult a híres márka úttörője, akinek emlékét ma is őrzi egy határon túlra kény-
szerült kis falu, Csantavér. Talán ha a holló szárnyai alatt együtt emlékezünk, a
csórében csillogó gyűrű ismét összefűzheti a nemzetet néhány pillanatra s pár
kézfogásra.

Képzeljük el, hogy a hivalkodást kerülő, ugyanakkor díszes sarki ház ma
vendégház öt szobával, ahol családok, párok, táborozó gyermekek, sportolók
szállnak meg az év minden napján, s élményekkel gazdagodnak. Legyen ez a
ház a harmónia otthona, ahol a kandallók tüze melegít, a minőséges termőföld
biztonságot ad, s a világ különböző tájáról érkező emberek megértik az össze-
fogás nyelvét.

IRODALOM

- DÖMÖTÖR, Gábor 2011. *A holdleány álma*. Szabadka
 BOROVSKY Dr., Samu szerk. *Magyarország vármegyéi és városai*, Bács-Bodrog Vármegye. Budapest
 H. W., JANSON 1969. *Istorija umetnosti* (fordította Olga Šafarik). Beograd
 MOLNÁR Viktor 2004. *A vályog és a favázás vályogépítészet* (doktori értekezés). Sopron

EGYÉB FORRÁSOK

- A szabadkai Községi Műemlékvédő Intézet irattára
 A Szabadkai Történelmi Levéltár adatai: a csantavéri 942., 943. és 944. parcella tulajdonlapja 1909-től.
 Segítségemre voltak csantavéri helytörténészek, Szedlár Rudolf és Oszvár Vilmos, valamint számos internetes oldal: archivportal.hu, muemlekiem.hu, architectforum.hu, fenntarthato.hu, torley.hu, wikipedia.org

House on the Ashes of Csantavér Vineyards

Were Csantavér within the borders of Hungary, it would be regarded as a village-type place, medium-sized according to its population. However, being in Serbian Vojvodina, it is given shamefully little attention. Among its many famous sons was József Törley, the champagne producer. Unfortunately, in the village there are no memorials of him whatsoever. This could change if the house claimed to have belonged to his family, and has memorial value, would be renovated.

Keywords: Csantavér, József Törley, community development, memorials, renovation